

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ

У статті наведено результати педагогічного аналізу особливостей професійно-педагогічної майстерності тренера й викладача, яка є важливою складовою професіоналізму особистості й діяльності та визначає рівень професійного розвитку фахівця фізичного виховання і спорту.

Ключові слова: професіоналізм, педагогічна майстерність, викладач, тренер.

Утвердження інноваційних підходів у вищій фізкультурній освіті поступово призвело до необхідності оновлення теоретичних і методичних засад підготовки майбутнього тренера-викладача до професійної діяльності.

Аналіз стану розробленості проблеми підготовки майбутнього тренера-викладача до професійної діяльності в педагогічній теорії та практичній діяльності вищих навчальних закладів засвідчив високу соціальну цінність і значущість педагогічної праці тренерів-викладачів і необхідність оновлення теоретичних і методичних засад їх професійної підготовки.

Актуально-перспективний характер проблеми визначають низка деструктивних екстрапедагогічних і педагогічних тенденцій, зокрема повільний характер імплементації гуманістичної освітньої парадигми в практику професійної освіти тренера-викладача, таксономічне домінування когнітивних результатів педагогічного процесу при послабленні психомоторних і афективних. Відомо, що в зарубіжних країнах давно вже склалися стійкі традиції децентралізації вищої освіти з тим або іншим рівнем уніфікації, але без жорсткої структури, що дає змогу відхилятися від програми, розкладу, обсягу змісту освіти, варіювати навчальні плани, навчальні програми, терміни навчання, технології контролю й оцінювання успішності. Головною перевагою освітянських систем в економічно розвинутих державах є їх інформаційна відкритість, практична орієнтованість, полікультурність і спрямованість на розвиток у людини здатності ефективно самореалізуватися в плюралістичному суспільстві.

У сучасних умовах ефективність професійної діяльності тренера-викладача залежить не тільки від його фахових, але й від методичних, дидактичних, а також особистісно-комунікативних умінь, інтегрованих у професійну якість – педагогічну майстерність, яка є одним із можливих цільових орієнтирів психолого-педагогічної підготовки тренера-викладача.

Нормативно-правовими підставами для такої педагогічної діяльності є ретроспективний і прогностичний аналіз низки державних документів, що визначали й визначають смислові орієнтири та процесуальні параметри професійної підготовки майбутнього тренера-викладача у вищому навча-

льному закладі: Закони України “Про освіту” (1991), “Про фізичну культуру і спорт” (1993), “Про підтримку олімпійського, паралімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні” (2000), “Про вищу освіту” (2001), “Про фізичну культуру” (2011), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту (2004), Державна програма розвитку фізичної культури і спорту на 2007–2011 рр. (2006), Державна цільова соціальна програма розвитку позашкільної освіти на період до 2014 р. (2010), Концепція Загальнодержавної програми “Здоров’я 2020: український вимір” на 2012–2020 рр. (2011), Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012–2016 рр. (2011), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. (2012).

У зазначених документах закладено правові й світоглядні засади підготовки нової генерації фахівців, здатних в умовах націєтворення відродити екзистенційну місію фізичної культури та спорту.

Мета статті – здійснити педагогічний аналіз особливостей професійно-педагогічної майстерності фахівців фізичного виховання і спорту.

На шляху досягнення такої мети чимало здійснено вітчизняними реформаторами вищої школи, зокрема в питаннях визначення її філософських і світоглядних засад (В.П. Андрущенко, М.Б. Євтух, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень, В.І. Луговий, Д.В. Табачник, П.Ю. Саух та ін.), методології професійної освіти фахівців різних галузей (С.У. Гончаренко, Р.С. Гуревич, Н.Г. Ничкало, В.В. Рибалка та ін.), загальних дидактичних і технологічних параметрів (А.М. Алексюк, Я.Я. Болюбаш, В.І. Бондар, М.Б. Євтух та ін.), педагогічних технологій (В.М. Манько, О.М. Пехота, О.Г. Романовський, С.О. Сисоєва та ін.), концептуальних засад професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (О.Ю. Ажиппо, П.Б. Джуринський, Є.А. Захаріна, Р.П. Карпюк, Р.В. Клопов, А.П. Конох, Є.Н. Приступа, Л.П. Сущенко, О.В. Тимошенко, Б.М. Шиян та ін.), науково-методичних засад здоров’язбережувальної діяльності (Н.А. Башавець, В.П. Горашук, О.Д. Дубогай, М.В. Маліков та ін.).

Водночас значущими є також дослідження проблем олімпійського спорту (В.М. Платонов); теорії та методики поетапної підготовки спортсменів (Г.М. Арзютов); теоретико-методичних аспектів реалізації функціональних резервів спортсменів вищої кваліфікації (М.М. Булатова); психологічних засад професійного становлення тренера-викладача (Н.Ю. Волянчук); дидактичних засад оптимізації навчально-тренувального процесу в системі підготовки спортсменів (О.Ц. Демінський); теоретико-методологічних засад формування системи спорту для всіх в Україні (М.В. Дутчак); теоретико-методичних основ управління підготовкою футболістів (Г.А. Лисенчук); планування й контролю за тренувальним процесом у спортивних іграх (І.Г. Максименко); теоретико-методичних засад технології навчання майбутніх фахівців зі складнокоординаційних видів спорту (І.М. Медведєва); управління тренувальними й змагальними навантаженнями спорт-

сменів високого класу в умовах інтенсифікації процесу підготовки (Ю.М. Шкретій). Створенню енциклопедії олімпійського спорту приділила особливу увагу М.М. Булатова.

Аналіз широкого кола джерел дає підстави стверджувати, що на сьогодні зроблено низку важливих висновків щодо проблеми діяльності тренера-викладача та його професійної підготовки, зокрема в контексті формування фахових компетенцій (М. Буренко); пошуку індикаторів психологічного клімату спортивної команди (С. Кенані); професійно-педагогічної компетентності (В. Пономарьов); удосконалення управління змагальною діяльністю (О. Подоляка); виховання фізичних якостей старшокласників у навчально-тренувальних групах дитячо-юнацьких спортивних шкіл (О. Попович); оптимального стилю спілкування тренера як чинника успішності спільної діяльності в спортивній команді (Г. Проценко); педагогічних умов виховання здорового способу життя підлітків у дитячо-юнацьких спортивних школах (О. Свириденко); психологічної готовності тренерів-організаторів до прийняття рішень в екстремальних ситуаціях (О. Хуртенко) тощо.

Теоретико-методичну основу дослідження шляхів розвитку педагогічної майстерності в Україні становлять наукові праці представників наукової школи І. Зязюна, Є. Барбіна, В. Гриньова, О. Дубасенюк, О. Пехота, Н. Тарасевич та ін.

Утім, розмаїття й велика кількість досліджень загальних питань розвитку педагогічної майстерності не торкнулися проблеми якісної підготовки конкурентоспроможних фахівців фізичного виховання і спорту з вищою освітою, здатних до високопродуктивної професійної діяльності, яка значною мірою залежить від професіоналізму й високого рівня сформованості педагогічної майстерності, задоволення потреб майбутніх педагогів, що навчається у ВНЗ.

Сучасний стан професійної підготовки педагогів фізичного виховання і спорту свідчить про те, що випускники сучасних вузів не отримують таких знань умінь і навичок, які б допомогли їй швидко адаптуватися до умов майбутнього професійного середовища, які змінюються щодня. Це породжує стратегічні завдання реформування вищої фізкультурної освіти в Україні, метою яких є ефективне вироблення та трансляція якісних освітніх послуг населенню.

Надпотужним механізмом оновлення вищої освіти України є наявність у вищих навчальних закладах вищої фізкультурної освіти викладачів, які здатні застосовувати принципово нові підходи до організації й оцінювання продуктивності педагогічної діяльності фахівців.

Сучасній школі потрібні вчителі, яким притаманні: педагогічна спрямованість, професійна компетентність, гармонія розвинутого інтелекту, висока моральна й естетична зрілість, науковий потенціал, постійне самовдосконалення. Саме такого вчителя повинен готувати вищий навчальний заклад, розпочинаючи з першого курсу роботу з формування його педагогічної майстерності [4, с. 3].

У зв'язку з цим, закономірно виникає питання, які сторони особистості, які аспекти її діяльності можуть забезпечити успішну підготовку до педагогічної праці.

Відомо, що університети готують фахівців фізичного виховання і спорту, які можуть працювати як викладачами фізичного виховання, так і тренерами, які здійснюють різні педагогічні функції, насамперед ті, що пов'язані із професійною педагогічною діяльністю: організацією та управлінням начальним, виховним, тренувальним і рекреаційним процесами в галузі фізичного виховання і спорту. Склад педагогічних фізкультурно-спортивних кадрів у ВНЗ якісно різноманітний.

Спортивними педагогами є вчителі фізичної культури, викладачі фізичного виховання, тренери з видів спорту. Цільова спрямованість їх педагогічної діяльності, зміст професійних функцій не у всьому співпадають. Незважаючи на це, ВНЗ фізичного виховання і спорту готують фахівців, які мають право здійснювати всі вказані види педагогічної діяльності. Такий факт викликає необхідність урахування особливостей професійної праці, виявлення загальних характеристик педагогічної майстерності зазначених фахівців з метою пошуку шляхів удосконалення професійної діяльності.

Аналізуючи зміст продуктивної професійно педагогічної діяльності тренера-викладача в контексті педагогічної майстерності фахівця фізичного виховання і спорту, ми спиралися на дослідження Б. Шияна, який розглядає педагогічну майстерність як мистецтво навчання і виховання, що постійно вдосконалюється і передбачає наявність педагогічних здібностей, загальну культуру, компетентність, широку освіченість, психологічну грамотність і методичну підготовленість; здатність зрозуміло викладати учням навчальний матеріал, робити його доступним для дітей, викликати інтерес до предмета, активізувати учнів [9, с. 216].

Педагогічна майстерність, на думку А. Деркач та А. Ісаєва, – це комплекс умінь, необхідних для продуктивного вирішення педагогічних завдань. Педагогічні уміння – це спосіб дії, який спирається на сукупність знань, навичок, задатків і здібностей і свідомо реалізується тренером у педагогічній ситуації [1, с. 6].

Ю. Курамшин відзначає, що *педагогічна майстерність* – це, насамперед, досконала педагогічна техніка, яка містить педагогічні знання, навички й уміння, педагогічне прогнозування, уявлення, схильність до педагогічної творчості. На думку вченого, фахівець фізичного виховання і спорту повинен володіти високою загальною культурою, моральною, правовою та естетичною вихованістю, мати добрий художній смак, знання у сфері літератури, мистецтва, поезії, образотворчого мистецтва і, звичайно, – у сфері фізичної культури [8, с. 66].

Є. Ільїн підкреслює, що педагогічна майстерність – це інтегративне утворення, яке складається з чотирьох компонентів: педагогічної спрямованості, знань, умінь і професійно важливих якостей, а також авторитету [3].

Виходячи з поглядів учених на визначення *педагогічної* та *професійної майстерності* викладача, тренера, організатора спорту, можна зауважити, що всі ці уявлення дослідників відображають ще й психологічний зміст професійної підготовки. Ми з'ясували, що у формуванні професійної майстерності не останню роль відіграють особистісні риси, професійні здібності тренера й викладача, які спрямовуються на оволодіння інформацією, знанням, способами діяльності.

Професійна майстерність характеризується творчим вирішенням навчально-виховних проблем, умілим володінням матеріалом, наявністю відмінного особистого фізичного стану, задоволеністю від професійної діяльності. Розвиток професійних здібностей забезпечує формування мотивації до ефективного здійснення педагогічних функцій та обов'язків.

Серед шляхів формування педагогічної майстерності слід відзначити спеціальну, психолого-педагогічну, методичну підготовки, які розкривають специфіку праці фахівця фізичного виховання і спорту, його ставлення до вмілого дозування обсягу психічного й фізичного навантаження, інтервалів відпочинку під час тренувань; урахування впливу кожного з видів праці на зміни психофізіологічних показників учнів і спортсменів; здібності виконувати роботу будь-якої спрямованості в будь-яких умовах зовнішнього середовища; ефективного навчання техніці простих і складних вправ.

Нам імпонує тлумачення *професійної майстерності* В.А. Семиченко. Автор вважає, що *професійна* майстерність – це системна властивість особистості фахівця, яка на основі розвитку його професійної придатності в процесі освіти і праці формується в індивідуальне (авторське уміння), що дає змогу досягти вершин у професійній діяльності”; “найвищий” рівень оволодіння працівником своєю професією “спеціальністю”, який передбачає певний перелік сформованих якостей, високу кваліфікацію і компетентність, надійність і відповідальність, здатність до творчості, стабільність результатів праці, технологічну культуру й самодисципліну тощо [6].

Педагогічна діяльність багатогранна. Вона має високу соціальну значущість, можливість для творчості, самовираження, можливість пізнавати людей, спілкуватися, постійно шукати, накопичувати знання та досвід. Важливу роль відіграють особистісні якості педагога, його чутливість до іншої людини, гуманність у помислах і діях. Але це не знижує актуальності такої риси, як вимогливість. Поряд із цим працю справжнього педагога живить віра в людину. Він повинен бути оптимістом, глибоко вірити в сили й можливості дітей, бачити насамперед усе краще, що їм притаманне [9, с. 342].

Нами з'ясовано, що у формуванні *професійної майстерності* не останню роль відіграють особистісні риси, професійні здібності тренера й викладача, які спрямовуються на оволодіння інформацією, знанням, способами діяльності. Педагогічна майстерність характеризується творчим вирішенням навчально-виховних проблем, умілим володінням матеріалом, наявністю відмінного особистого фізичного стану, задоволеністю від професійної діяльності. Розвиток професійних здібностей забезпечує форму-

вання мотивації до ефективного здійснення педагогічних функцій і обов'язків.

У дослідженні нами використана розроблена дослідником, доктором педагогічних наук А. Свасьєвим модель підготовки майбутнього тренера-викладача до професійної діяльності, що містить три взаємопов'язані та взаємодоповнювальні підсистеми: проектувальну, процесуальну й результативну. Модель відтворює загальну логіку побудови педагогічного процесу через оновлення головних структурних елементів підготовки та їх модифікованих змістових характеристик.

Головними елементами проектувальної підсистеми визначено мету підготовки, що сформована на основі аналізу потреб професійних співтовариств, екстраосвітніх орієнтирів суспільства загалом. Їх відтворення у змісті академічних документів вищого навчального закладу має відбуватися за принципом сходження від абстрактного до конкретного, а цілісність підготовленості як інтегрального результату забезпечується єдністю структурних і змістовних компонентів.

Процесуальна підсистема відтворює послідовність обґрунтованих і визначених етапів підготовки, їх ключових завдань і психолого-педагогічних умов, що забезпечують поступове наближення до запрограмованого результату, зокрема:

- формування гуманістичного світобачення та мотивів майбутнього тренера-викладача через поступове визначення філософської, моральної й професійної позиції в процесі проблемно-центрованого вивчення циклу гуманітарних і соціально-економічних дисциплін;

- відтворення операційних особливостей тренерської діяльності, що виступають засобом інтеріоризації її змісту, організаційних форм і типових виробничих функцій у процесі контекстно орієнтованого засвоєння циклу дисциплін спеціально-практичного блоку, циклу професійної та практичної підготовки;

- стимулювання автодидактичного зростання майбутнього тренера-викладача на рефлексивній основі в процесі спортивно-педагогічного вдосконалення, самостійної, науково-дослідної роботи з використанням педагогічного супроводу тренера-тьютора;

- забезпечення гармонійного функціонування психічної й соматичної природи майбутнього тренера-викладача в процесі вивчення медико-біологічного блоку фундаментальних дисциплін і проходження ознайомчої, педагогічної та виробничої практик;

- реалізація модульно-рейтингової системи навчання у дисциплінах спеціально-практичного блоку з використанням інтерактивних технологій [5, с. 423–424].

Результативна підсистема складається з розроблених критеріїв, операційних показників, діагностичних методик оцінювання рівня підготовленості, що входять до змісту державної атестації майбутнього тренера-викладача.

Зважаючи на термінологічну різноманітність, на основі узагальнення отриманих результатів уточнено конструкт “педагогічна майстерність”, який розглядаємо як:

- постійне вдосконалюване мистецтво виховання і навчання;
- синтез наукових знань, умінь, навичок, методичного мистецтва;
- високий рівень професійної діяльності на рефлексивній основі;
- рівень розвитку професійної діяльності викладача;
- комплекс особистісних і ділових якостей педагога, що гарантують продуктивність його діяльності, забезпечуючи ефективність взаємодії з усіма суб’єктами процесу освіти;
- інтегративна якість, психічне новоутворення, що виявляється у високому рівні розвитку знань, навичок, умінь, особистісних і педагогічних якостей, які забезпечують успіх фахівця фізичного виховання і спорту у професійній діяльності.

Висновки. Таким чином, вищезазначене підтверджує перспективність, логічну доцільність та ефективність наукового аналізу особливостей розвитку педагогічної майстерності фахівців фізичного виховання, упровадження з цією метою відповідних технологій.

Список використаної літератури

1. Деркач А.А. Педагогическое мастерство тренера / А.А. Деркач, А.А. Исаев. – М. : Физкультура и спорт, 1981. – 375 с.
2. Дубревський Ю.М. Компаративний аналіз особливостей розвитку педагогічного професіоналізму в теорії та практиці вищої освіти / Ю.М. Дубревський // Педагогіка і психологія формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2013. – Вип. 32(83). – С. 162–168.
3. Ильин Е.П. Психология физического воспитания : учеб. для ИФК / Е.П. Ильин. – 2-е изд., испр. и доп. – СПб. : Изд-во РГПУ, 2000. – 486 с.
4. Педагогічна майстерність учителя : навч. посіб. / [за ред. В.М. Гриньової, С.Т. Золотухіної]. – 2-е вид., випр. і доп. – Х. : ОВС, 2006. – 224 с.
5. Свасьев А.В. Подготовка майбутнього тренера-викладача до професійної діяльності (теоретико-методичний аспект) : монографія / А.В. Свасьев. – Запоріжжя : ТОВ “ЛПС” ЛТД, 2012. – 520 с.
6. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологи. Модуль “Направленность” / В.А. Семиченко. – К. : Милениум, 2004. – 521 с.
7. Сисоева С.О. Психологія та педагогіка : підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання / С.О. Сисоева, Т.Б. Поясок. – 2-ге вид., доп., випр. – Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2008. – 532 с.
8. Теория и методика физического воспитания : учебник: в 2 т. / [под ред. Т.Ю. Круцевич]. – К. : Олимп. лит., 2003. – Т. 2. – 2003. – 423 с.
9. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів : в 2 ч. / Б.М. Шиян. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2001. – Ч. 2. – 247 с.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2014.

Дубревский Ю.М. Психолого-педагогическая характеристика особенностей педагогического мастерства специалистов физического воспитания и спорта

В статье приведены результаты педагогического анализа особенностей профессионально-педагогического мастерства тренера и преподавателя, являющегося важнейшим слагаемым профессионализма личности и деятельности, определяющим уровень профессионального развития специалиста физического воспитания и спорта.

Ключевые слова: профессионализм, педагогическое мастерство, преподаватель, тренер.

Dubrevsky Y. Psycho-pedagogical features characteristic of pedagogical skills specialists physical education and sport

This paper presents the results of the analysis of pedagogical features professional and pedagogical skills coach and teacher, which is an important component of professional identity, professional activities and determines the level of professional development specialist physical education and sport.

We found that the formation of professional skills important role played by personal traits and professional skills coach and teacher who directed the mastery of information, knowledge, ways of life. Pedagogical skills characterized by creative resolution of educational problems skillful possession of material, the presence of good physical condition of personal satisfaction from the profession. Development of professional skills formation provides motivation for the effective implementation of educational functions and responsibilities.

Among the ways of forming pedagogical skills necessary to allocate a special, psychological, pedagogical, methodological training, revealing the specifics of the labor specialist physical education and sports, on skillful dosage amount of mental and physical activity, rest intervals during exercise; the effect of each type of labor to changes in physiological indicators of students and athletes; ability to perform work of any orientation in any environmental conditions; effective teaching techniques of simple and complex exercises.

Key words: professionalism, teaching skills, teacher, coach.